

ANTONI BENAIGES, EL MESTRE QUE POSAVA LLETRA I MÚSICA A LA VIDA

Per Joan Barahona

Aquesta és una de les moltes històries que es poden escriure aquí i en qualsevol lloc del món sobre com la repressió, sempre però sobretot en moments i espais de conflicte, té en el seu punt de mira les dones i els homes que exerceixen amb honestedat i rigor l'ofici de mestres i transmeten als infants que tenen el dret de ser lliures per construir el seu futur.

A finals d'agost de 1934, a Briviesca, una petita població capital de comarca de la província de Burgos, baixava del tren un home jove, acabat d'entrar a la trentena, carregat amb un gramòfon i una maleta plena d'il·lusions, que preguntava de quina manera podia arribar a Bañuelos de Bureba, el poble on havia estat destinat com a mestre d'una República que estava ben a prop de patir la sotragada dels Fets d'Octubre, un assaig de la terrible tragèdia que havia d'esclatar al cap d'un parell d'anys i que aleshores no podia pas ni imaginar que aquella aventura acabaria amb el seu cos torturat colgat en una fossa comuna a La Pedraja, en companyia d'un centenar més de represaliats pels revoltats a la zona.

Aquell home era Antoni Benaiges, un mestre taragoní de Mont-roig del Camp, un entusiasta seguidor del mètode ideat per Célestin Freinet, un pedagog francès que, al seu torn, seria depurat i expulsat el 1935 de l'escola pública del país veí, que del nord no ens arriba només la llum, per la seva militància política al Partit Comunista. L'Antoni, que pertanyia a una família estretament vinculada als moviments de renovació pedagògica, la mare era neboda d'Agustí Sardà, advocat i pedagog membre de la *Institución Libre de Enseñanza*, estava convençut de la capacitat transformadora que podia tenir l'educació en un món convuls que s'acostava en una perversa combinació de maldat, ingenuïtat, indiferència i estúpidesa a l'abisme de l'horror.

Tot plegat el principi d'una història casualment i esforçadament rescatada de l'oblit pel fotoperiodista Sergi Bernal, que el 2010 es va desplaçar a Burgos per documentar l'exhumació d'una de les moltes fosses de desapareguts que hi ha repartides per tota la geografia espanyola, quin revelador mapa de la ignomínia es podria traçar, i es va trobar amb la sorpresa que entre les restes segurament hi havia les d'un mestre català que, malgrat la voluntat dels vencedors de liquidar la memòria dels vençuts, havia deixat allí una petjada massa fonda perquè la ventada de l'odi l'esborrés. Una història, doncs, que tenim l'obligació moral i cívica de divulgar i fer-la conèixer perquè mai més la promesa del mar, un mar metàfora de llibertat com a camí d'aigua, quedi brutalment estroncada per a qualsevol altre infant de qualsevol altre lloc del món, com va quedar la que va fer aquell mestre català als seus alumnes en un poblet burgalès.

Perquè l'Antoni, un dia d'hivern de gener de 1936 va prometre als seus disset alumnes que els portaria a veure el mar perquè el seu somni era portar aquella colla de nenes i nens que no l'havien vist mai a banyar-se en la platja on ell ho feia de petit per eixamplar-los un horitzó tancat i previsible com una condemna en aquella Espanya rural. Malauradament, més de 80 anys més tard, els hereus ideològicament directes dels qui al juliol del 36 van afusellar Antoni Benaiges després d'humiliar-lo i escarnir-lo públicament, encara avui voldrien esborrar-ne qual-

L'escuela de Bañuelos de Bureba, Burgos, abril de 1936.

Bañuelos de Bureba, Burgos, abril de 1936. El mestre Antoni Benaiges i els seus alumnes.

sevol record amb els seus intents de torpedinar la recuperació de la memòria històrica amb la barroera excusa de preservar una convivència que només entenen com la rendició incondicional de l'adversari i amb la subtil pervivència d'un franquisme sociològic que continua provocant efectes tan emocionalment devastadors com la decisió d'una de les seves alumnes, la Felisa, que, malgrat haver transmès a la seva neta l'afecte que sentien per aquell mestre que els havia fet tastar un món desconegut, no s'ha atrevit a parlar-ne obertament perquè tenia por que li poguessin prendre la plaça que acabava d'obtenir en una residència pública a Saragossa.

Recuperem, però, el fil de la història i fem l'esforç d'imaginar què podia representar l'arribada d'un mestre com l'Antoni en un poble d'uns 200 habitants a l'Espanya segrestada per l'Església i el caciquisme dels anys trenta, sota el control del catolicisme i el conservadorisme més reaccionari que, de sobte, s'enfrontava amb la presència d'una mena d'extraterrestre que treia el crucifix de la paret, posava música a la canalla, els feia ballar i els feia expressar el que pensaven en textos lliures que acabaven impresos en uns quadernets que ens han permès de saber com era el mar que s'imaginava la Lucía *"el mar serà muy grande, muy ancho y muy hondo. La gente va allí a bañarse. Yo no he visto nunca el mar. El maestro dice que iremos a bañarnos."*, i que ara hem convertit en un abocador de deixalles i en una im-

mensa fossa que de tant en tant ens escup a la consciència petits cadàvers com el cosset de l'Ailan, trobat de bocaterrosa en una platja sense castells de sorra.

Però, malgrat tot, haver pogut refer, ni que sigui parcialment, aquesta història és un clam per a l'esperança que ens obliga a donar una nova vida als records d'un dels més de quaranta mestres liquidats físicament només a la província de Burgos per la repressió franquista posterior al *alzamiento*, que han estat conservats per la família durant tots aquests anys en una modesta capseta de cartró i que ara han ajudat a recompondre els dos darrers anys de vida d'Antoni Benaiges. Tretze quaderns i unes quantes fotografies que, juntament amb l'inesborrable aroma evocador de llibertat que impregna tota una vida, són el testimoni mut del seu pas per aquella senzilla casa de dues plantes que era la petita escola, ara rehabilitada per convertir-la en museu pedagògic per l'Asociación Escuela Antonio Benaiges, ja que els veïns han volgut recuperar l'esperit d'un home que s'hi ha mantingut surant damunt dels anys imposats d'oblit i de silenci i que, paradoxalment, ara pot convertir-se en el reclam que salvi de la desaparició un poble on, amb prou feines, hi queden una vintena de residents fixos.

Un esperit que l'exposició *"Antoni Benaiges, el mestre que va prometre el mar"*, comissariada per Sergi

Bernal i coproduïda pel Museu Marítim de Barcelona i el Memorial Democràtic, ha sabut traslladar al Mirador del Museu des del 20 de juliol de 2018 fins al 26 de maig de 2019 en un muntatge sobri i tremendament emotiu que encara es pot veure a

**Que mai més la promesa del mar
quedi brutalment estroncada per a
qualsevol altre infant de qualsevol
altre lloc del món.**

Internet en una visita virtual. A través de la porta oberta sobre la foto de la façana de la casa de Bañuelos on hi havia l'escola, amb els esclots de mestre i alumnes arrencats a banda i banda, entrem en un espai on, la presència dels elements amb què l'Antoni construïa la quotidianitat ens evoca l'essència de la seva feina, bastida a l'entorn de la impremta, l'objecte més emblemàtic sobre el que girava la tècnica Freinet i tota una metodologia basada en una filosofia que centrava l'aprenentatge en els interessos de l'infant, en la recerca i en el treball cooperatiu i que, a Bañuelos, es va concretar en dues sèries de quadernets, *Gestos, la dels grans, i Recreo*, la dels més menuts, pels quals també hem pogut saber que el paquet amb aquell enginy màgic que reproduïa amb les lletres de plom les seves paraules va arribar, entre l'emoció i l'alegria de tothom, un matí de gener de 1935 o que el retratista que els va fer la fotografia on surten, amb aquell posat entre seriós i solemne de qui no hi està gaire acostumat, amb el seu mestre al mig, en un col·lectiu on ningú és més important que l'altre, havia passat pel poble a l'abril de 1936. Els nens amb aquells quadernets es van convertir en els cronistes de la vida del poble i la seva mirada clara, neta i oberta ens parla de la seva duresa amb una sinceritat i senzillesa colpidores: la compra de carbó per alimentar l'estufa de l'escola, l'arribada del metge, la gran nevada de gener del 35, el pas d'un grup de gitanos, la importància dels esclots quan el fang s'ensenyoreix dels carrers, el procés de fer la bugada, el forn, les dues tavernes..., i també de les ganes d'anar a l'escola malgrat les condicions adverses de tota mena, familiars i climàtiques, tal com ens explica la petita Florentina en un deliciós diàleg que manté amb sa mare, "Yo: *Voy a la Escuela. Mi madre: No vayas. Yo: ¿Por qué? Mi madre: Porque está nevando. Yo: Ya me taparé con la manta. Mi madre: He dicho que no vayas. Pero yo me vine a la Escuela.*"

I quan se surt de l'aula, el muntatge situa el visitant davant la tràgica cruïlla que el destí va posar a la vida d'Antoni Benaiges al juliol de 1936, a una banda el mar, d'on venia i on tenia pensat de portar la canalla aquell estiu, i a l'altra la mort, que no sabia que havia

de trobar aquell mateix estiu en aquell poble sense electricitat, ni aigua corrent en què, malgrat la possibilitat de poder optar per marxar-ne a través d'un concurs de trasllat anunciat el 1935, va decidir de no demanar-ho, quedar-s'hi i assumir-ne totes les conseqüències. No podia deixar incompleta la feina que hi havia començat, havia de continuar lluitant contra la incomprensió de la majoria, sabem per un escrit als quadernets que a l'abril del 1935 la guàrdia civil va fer una visita a l'escola, i contra l'absentisme de la necessitat, massa sovint per a la família els més grans feien falta per col·laborar en les feines del camp.

L'Antoni, mestre actiu i compromès, va assistir al Segon Congrés de la Tècnica de la Impremta a l'Escola que tingué lloc a Osca al juliol de 1935, sobre el qual va publicar un article "*Intercambio de impresos*" a la revista *Colaboración*, el butlletí de la *Cooperativa española de la técnica Freinet* (1935-36) on escrivia habitualment, i militant socialista, fou arrestat el 19 de juliol amb altres companys a la *Casa del Pueblo* de Brieviesca, una població aleshores feu de la Falange, els escamots de la qual van cometre 50.000 assassinats durant els primers dies posteriors al 18 de juliol a les zones on van triomfar els revoltats.

**Una segona mort, no n'hi ha prou amb
la primera, cal també que ningú no
pugui anar a recordar-lo, a plorar-lo o,
encara menys, a retre-li homenatge.**

I el 26 de juliol, el final, després d'una setmana tancat en què s'hi acarnissen, el passen en cotxe amb les dents trencades, ensangonat i mig despullat perquè serveixi d'escarment i el porten, amb la resta de detinguts, a La Pedraja, on l'afusellen i en llencen el cos a una rasa amb tots els altres perquè ni tan sols quedi constància física del seu pas entre els homes. Una segona mort, no n'hi ha prou amb la primera, cal també que ningú pugui anar a recordar-lo, a plorar-lo o, encara menys, a retre'l homenatge. Que els seus ossos es confonguin amb altres ossos, que cap làpida porti el seu nom, que ningú sàpiga on anar a deixar-li flors, una eterna condemna al no-res, a l'absència infinita en el temps. Però ni amb això en tenen prou, cal fins i tot negar que hagi existit, amb la segona mort tampoc no fan el fet, i el 14 de maig de 1939 arriba a l'ajuntament de Bañuelos el comunicat de la *Comisión Depuradora del Magisterio Nacional de la Enseñanza*, que avisa del tancament del seu expedient en què se li fa saber, com si no tinguessin cap constància de la seva mort, "*la separación definitiva del servicio y la baja en el escalafón respectivo*".